



«Brieven van Paulus»

Onregelmatig verschijnend informatieblad van de
heemkundekring "Paulus van Daesdonck".

Redaktie: Craenlaer 18

3e jaargang, nr. **13**

Nieuw-Ginneken, de 2^e dag van de wijnmaand.

Geachte leden,

In afwijking van hetgeen U gewend bent van ons te ontvangen, treft U thans aan een extra editie van de "Brieven van Paulus", welke geheel gewijd is aan een interessante studie, die een van onze jongste leden, Rob van der Westerlaken (21 jaar), met zijn studiegenoot Frans Lodewijkx, onlangs heeft gemaakt.

De titel hiervan luidt:

"Over het ontstaan en de geschiedenis van de Bredase Rederijderskamer Vreugendal".

Graag willen wij van deze gelegenheid gebruik maken om U te herinneren aan de reeds aangekondigde excursie naar Oirschot op zondag 30 oktober a.s. Wij verzamelen bij café "De Zwaan" tussen 13.30 en 14.00 uur.

Omtrent de lezing "Sintheerklaas en zijn schimmel", op 28 november a.s. door drs.W.Knippenberg, ontvangt U nog nader bericht.

De Naam.

De Bredase Rederijderskamer had in haar blazoen "'t Vreugdedal", dal van vreugde, plezier en genot. In dit blazoen was ook een berkeboom verwerkt, dit zou kunnen duiden dat er naast "'t Vreugdedal" nog een kamer bestond in die tijd, met als naam "'t Berckenrijs". Het is ook mogelijk, dat eerder deze twee kamers naast elkaar bestonden en op een gegeven moment fuseerden en de naam van het "Vreugdedal" aannamen: dit is echter een hypothese van Frans.

De naam Vreugdedal zal nog duidelijker voor zich spreken, wanneer we haar spreuk nader beschouwen.

Deze was: "Wij vaten geneucht" oftewel, we hebben zo'n plezier, dat we over hebben en de rest in vaten doen om er later van te kunnen genieten.

Geschiedenis van de Rederijderskamer "Vreugdedal".

Er bestonden twee Bredase rederijderskamers en wel Oranjeboom en Vreugde(n?)dal. Vreugdedal is hoogstwaarschijnlijk de oudste. Ze bestond al in de 15e eeuw. Oranjeboom wordt pas in 1540 genoemd. Wanneer Vreugdedal precies gesticht is, is niet zeker meer vast te stellen, want de oudste bewaarde stadsrekeningen (overgebleven van de brand, die in het begin van de 16e eeuw de Bredase archieven heeft geteisterd) zijn van 1492 en zij bevatten posten, die op haar bestaan wijzen: "Item geschenct den gesellen van Vroechdendale, als sy quamen van Loven metten pryse, 4 der stadt kannen wijns, kost elck quart 2 st.9 miten is 21 st." De Bredase rederijders waren in 1492 dus al dermate vergevorderd en hadden al veel routine in hun spel. dat zij op het landjuweel te Leuven, waar de oudste rederijderskamer van Brabant, de Roode Roose, zat, een goede prijs haalden. Ze moeten met hun kamer dus al jaren bestaan hebben.

De stad liet zich niet onbetuigd bij het behaalde succes van de Vreugdedalers. Ze konden op kosten van de stad een goed glas wijn drinken. Daarnaast werd in de rekening melding gemaakt van diverse geschenken in geld om de kosten te drukken van een vergaderlokaal, de reizen naar elders en de ontvangst van zusterverenigingen uit o.a. Brussel, Antwerpen, Leuven, Gent, Middelburg, Bergen op Zoom, 's-Hertogenbosch en Gouda, die in de 16e eeuw allemaal in Breda kwamen spelen op het landjuweel.

Dat betekende groot feest voor de stad, want in de tijd van het gildewezen waren de rederijderskamers een soort letterkundige gilden met eveneens een bepaalde hiërarchie, waarover later meer.

De stedelijke overheid was natuurlijk ook geïnteresseerd in de beide kamers, temeer daar de door de kamers georganiseerde evenementen de stad economisch geen kwaad konden.

Onder de toehoorders van de rederijdersopvoeringen was in 1497 de Utrechtse bisschop evenals de wijbisschop van Luik, die in dat jaar op 4 september de Onze lieve Vrouwekerk inwijdde. Bij deze gelegenheid waren er tal van kerkelijke en wereldlijke autoriteiten in de stad en de leden van de kamer Vreugdedal konden hun beste beentje voorzetten.

In 1505 komen we in de stadsrekening de namen tegen van "de geselle van den spele" verenigd in "Vroechdendael" in totaal 42. Hun familienamen zijn vandaag de dag nog te vinden in Breda: Van Ghent, Jacobs, Boelen, Vanderhulst, Van Galen, Stoffels, Cheeuwz, Roever e.a.

Zoals reeds gezegd, begint voor ons de geschiedenis van Vreugdedal in 1492. In de door ons uitgepluisde bronnen en literatuur kwamen we slechts sporadisch iets tegen wat op grote verandering duidde. De jaren schijnen zich normaal te hebben gedragen, geen schokkende gebeurtenissen worden vermeld totdat in 1568 Alva het land binnenvalt en de kamers hun werk moeten staken.

Deze non-activiteit duurde tot 1577, dus tot de pacificatie van Gent, welke tot 1581 duurde. Gedurende deze vier jaren was Vreugdedaal weer actief, maar werd in 1581 weer in de ban gedaan door Philips II van Spanje, omdat ze ergerissen tegen de Roomsche godsdienst gepleegd zou hebben.

In 1610 of 1617 (de bronnen zijn hierover onduidelijk) kreeg Vroechdendael de "silvere palure" terug. Zij was daarmee in haar oude rechten hersteld.

Hier moet nog bij vermeld worden, dat tussen 1568 en 1576 Vreugdendal wel actief was, maar dit door toedoen van katholieke Spaanse zijde.

Rederijderskamers bestonden voornamelijk uit literatoren, zoals bekend geacht mag worden. In Breda bij Vreugdendal deed zich echter de omstandigheid voor, dat vrij veel beeldende kunstenaars lid waren van de kamer.

Zo zien we als lid de schilders Jordaensen en Lucas Jans Simonszoon, de glaszchilder Otto van Eewijck en de houtsnijder Wouter van Heusden.

Vreugdendal werd steeds meer een trefpunt van kunstenaars van allerlei pluimage. Deze omstandigheid kan er op duiden dat er in Breda géén verzamelgilde bestond: een St.Lucasgilde is onbekend.

Bij de direkt te beschrijven activiteiten van Vreugdendal waren ook niet-retorici actief lid, zij speelden mee met stukken, regisseerden ze soms zelfs. Naast de officiële rederijderskamers bestonden ook spotgilden, welke in oorsprong karnavalsgezelschappen waren; zo waren er de gesellen van Kevenberghe, de gesellen van Bleyenberghen en gesellen van de Gebroken Peze.

De leider van de eerste 2 gezellengroepen was de factor en nar Roever Jan, iemand waar we direkt nog mee in contact komen.

In de achttiende eeuw zijn de meeste rederijderskamers verdwenen, min of meer roemloos ten onder gegaan en zo verging het ook Vreugdendal.

In 1738 is de kamer opgeheven en is in de 19e eeuw weer opgericht als toneel- en deklameergezelschap, dat begin 20e eeuw is opgeheven.

De hiërarchie.

Het volgende aspekt is de hiërarchie in de rederijderskamers in het algemeen en de naam rederijders zelf.

In Frankrijk bestonden reeds "chambres de rhétoriques". Rederijker is hoogstwaarschijnlijk een volkse etymologische verbastering van "rhetoriquer".

Wat betreft de hiërarchie hebben we het volgende gevonden:

	Prince (of keyser)	: uit de magistratuur 1554 Henric van Geelen 1580 Henric Rinsaerts
	Deken	: leider van vergaderingen Adriaan Clinker (schepen en klerk van de drossaard)
De gezworenen (?)	Fiscaal	: penningmeester
	Factor	: onderwijzer in gedichten, leidde nieuwe leden op, schreef toneel- stukken en regisseerde deze.
	Nar of Zot	: clown
De dichters	Vaandrig	: drager van het vaandel/blazoën
	Vreugdendalers (gesellen)	: Michiel Janszoon Otto Franszoon, Cornelis Smekens- zoon, Ot van Gael, Lambert Cuyps

Bovendien bestonden er nog twee titels: Leider (in 1494 Cornelis de Coc)
Hoofdman (in 1494 Hendric van Hasse)

In 1494 bestond de kamer uit 42 leden. De meeste leden behoorden tot de voorname stand van Breda. Zo'n kamer had dan ook enkele niet te versmaden voorrechten, waaronder het recht zelf bier te brouwen zonder accijns te hoeven betalen en het recht op een gratis couponlaken voor een tabberd van stadswege uit. In 1613 werd dit laatste recht vervangen door een jaarlijkse bijdrage, te betalen door de burgemeester (de stad dus).

Aktiviteiten.

In het begin hebben we verteld, dat Vreugdendal in 1492 een landjuweel won in Leuven en dat zij daarna geen reizen meer hebben gemaakt, dwz. niet vóór 1540. Dit wil niet zeggen, dat zij nooit meer in de openbaarheid zijn getreden of feestgevierd hebben.

Per jaar vierden zij minstens twee, verplichte, feesten: op "'s heilig Cruysdag" (19 mei) en "op ten vastelavond". Ook de komst van een lid van Nassau was een welkome aanleiding tot een groot feest, waar die Nassaus graag bij waren.

De kamer organiseerde ook landjuwelen (zoals reeds vermeld) o.a. in 1555 en 1564. De kamer voerde op dergelijke feesten en op religieuze feesten o.a. toneelstukken op, enkele hiervan waren:

1505 Spel van Sanct Jooris

1517 Idem

1502 - 1563 o.a. het Spel van de Amynskinderen

Na 1560 Sunte Huybrechtsspel

Sinte Berbelenspel

Herodesspel

Salomonsspel

Herderkensspel

Van deze vijf spelen is de tekst nog niet teruggevonden.

In 1500 wordt voor het eerst genoemd en gespeeld "van den Heiligen Sacramente van der Nyeuwervaert".

Dit mirakelspel is toegeschreven aan Antonius de Roovere, een Bruggenaar, maar tegenwoordig schrijft men het toe aan de reeds genoemde Roever Jan, de leider van twee sotterniet-gezelschappen. De redenen zijn: dit stuk is doorspekt met typische Bredase situaties en Bredaas taalgebruik, waar een buitenstaander geen weet van kan hebben, soms lijkt het op een sotternie. Het acrostichon duidt niet alleen Antoon de Roovere aan, maar ook Roever.

Hierbij komt nog, dat Roever in nauw contact heeft gestaan met "Vreugdendal" (in 1515) en er lid van was. De latere huisvesting van de Kamer, huis "De Kat" werd van Roever Jan gekocht.

Huisvesting.

Over de huisvesting kunnen we kort zijn, tot 1522 had de kamer haar domicilie in het stadsteerhuis naast het stadhuis. Dit teerhuis heette om een of andere duistere reden "Vogelsanck". Het is in later tijden afgebroken en in plaats daarvan is het hotel "Du Commerce" gekomen. (op de Grote Markt)

In haar bloeitijd, rond 1522 kreeg de kamer een eigen huis, "De Kat", op de zuidelijke hoek van de markt, waar nu een sigarenwinkel is gevestigd.

De kamer kreeg dit huis van Hendrik III van Nassau, over de relatie tussen de kamer en de Nassaus komen we in het volgende hoofdstuk terug.

Vreugdendal en haar relatie met de Nassaus.

De relatie Vreugdendal/Nassau-Oranje is erg reeël, Breda was en is nog steeds een Oranje-Nassau stad, een stad, die vaak bezocht werd door leden van deze familie. Zo zien we rondom 1560 herhaaldelijk Jan van Nassau de Oudere vaak in Breda opduiken, bovendien was hij zeer goedgevig met veel speciale voorrechten ten aanzien van Vreugdendal, jammer was wel dat de kamer hier maar voor een paar jaar van kon genieten.

Rondom 1500 bezocht Limburgia van Baden, de echtgenote van Engelbrecht II van Nassau, vaak Breda en de kamer. Regelmatig zien we haar dan in de werkstukken de plaats van Prince innemen; men noemde haar dan Mejuffrouw van Baden.

Deze Limburgia was een trouw en welkom bezoeker van de rederijersfeesten.

Hendrik III trad in haar voetsporen als mentor van de kamer en als feestganger.

Zo bracht hij de kamer (en Breda in een zeer feestelijke stemming) in 1511 een bezoek om zijn eerste echtgenote, Francone van Savoye, voor te stellen.

In 1515 stelde hij zijn tweede vrouw voor, Claudia van Chalon.

Op dit feest werd een stuk gespeeld, geschreven en geregisseerd door Roever Jan. In 1519 kwam zij terug, samen met haar pasgeboren zoon.

Een aantal jaren later kwam Hendrik weer om zijn derde vrouw, Mencia de Mendoza voor te stellen en vervolgens in 1540 om zijn vierde echtgenote te introduceren: Anne van Lotharingen.

Deze feesten waren iedere keer een reden voor groot feest, en hoe vaker hij kwam (ergvaak) hoe meer er werd gefeest. Tijdens de periode van Hendrik III beleefde de kamer haar grootste bloei, een bloei, die gesymboliseerd is in de schenking van huis "De Kat" in 1522 aan de kamer door Hendrik III.

De kamer Vreuchdendal en haar relatie met Constantijn Huygens.

Het is in de geschiedenis van onze letterkunde ongetwijfeld een merkwaardig feit, dat de bekende dichter Constantijn Huygens, tevens sekretaris van drie opeenvolgende prinsen van Oranje en wiens vader geboren is in Terheijden (een dorpje boven Breda) zijn Nederlandse poëzie eigenlijk begonnen is met het gedicht:

"Aen de Bredaesche camer van Vreuchdendal", waarin hij niet alleen Heinsius, Anna Roemer Vischer en Hugo de Groot prees, maar ook de lof over de stad Breda, waaraan hij zijn eerste geestelijke vorming dankte:

"Breda, beminde naem, Breda, die eerst saecht leven,
Die mij door Godes handt het leven heeft gegeven".

Vóór 1619, het jaar van intrede in Vreugdendal, schreef hij weliswaar Latijnse verzen en naast Franse ook Nederlandse verzen. Deze staan ver beneden de poëzie welke hij schreef voor Vreugdendal en daarom wordt het aan Breda opgedragen gedicht zijn eerste Nederlandse gedicht van erkende letterkundige waarde geacht.

De inhoud van het gedicht bestempelt hem als aanhanger van de stadhouderlijke partij en dus tegen de raadspensionaris Oldenbarneveldt:

"Och ! had hij groot, noyt groots, noyt grootste willen wezen".

Wat zou de reden zijn, dat hij dit gedicht schreef voor de Bredase Kamer ?

De intocht en hulding van prins Maurits stond voor de deur en de nieuwe heer, die de in 1619 overleden prins Filip Willem opvolgde, zou ongetwijfeld door de leden van "Vreuchdendael" worden begroet en toegezongen.

Het was een traditie geworden, dat de graven van Nassau en later de prinsen van Oranje beschermheren waren van de plaatselijke rederijderskamers en bij de inhuldiging van prins Maurits op 30 mei 1620 werd inderdaad een speciaal refrein op de nieuwe baron van Breda gezongen. Motief was dus de nauwe band tussen prins en kamer. Huygens schreef:

"Ist mogelijk Breda dat ik u niet en ken,
U oorsaeck dat ick leeff, u, oorsaeck dat ick ben?
Goeck-geestich Vreuchdendal, daer ick behoor te leeren,
Hoe een bedochten sin op maet en rijm te keeren,
Ist doenlijck Vreuchdendal, dat ick u niet en ken?"

.....